



absynt  
prokletí / reportéři

**„Válka byla dokonce  
i dobrá zábava.  
Až do tamté smrti.“**

# Vojenka

O dětech, které  
dospěly bez varování

Magdalena  
Grzebałkowska

**absynt**



**Magdalena  
Grzebałkowska  
Vojenka  
O dětech,  
které dospěly  
bez varování**

Přeložila Jarmila Horáková

Prokletí reportéři  
Absynt 2022



*Tosie, Małgosie, Patrycji, Aryanovi, Andrzejovi, Maje, Zosie,  
Maksovi, Zuzie, Adamovi, Oliwce, Yulii, Gaje, Anně a Joanně,  
Leně, Zoe, Nadie, Nicovi a všem dalším dětem*



To už je problém s literaturou faktu. Člověk musí odložit stranou všechno, co dnes už všichni víme, že je pravda, a místo toho se musí pokusit své dvě nevinné postavy doprovázet světem tak, jak ho zažívaly ony.

Erik Larson, *V zahradě bestii*





# Obsah

- 11 Úvod
- 13 Svobodné město Gdaňsk –  
– Balada o Arthurovi
- 33 Gulag – Život rostlin
- 69 Generální gouvernement –  
– Kinderszenen
- 101 Sibiř – Vyhnancův slabikář
- 123 Spojené státy – Šikata ga nai
- 149 Španělsko – Na návštěvě  
u sovětského kníratého krále
- 183 Sovětský svaz – Varšavské děti
- 223 Generální gouvernement –  
– Co Olek neví
- 251 Východní fronta – Všechno bezva
- 279 Karlag – Kniha Dininých životů
- 301 Východní Prusko – Mischling
- 327 Generální gouvernement –  
– Kalhotky z deky
  
- 347 Poděkování
- 351 Závěrečné poznámky

Copyright © Magdalena Grzebałkowska 2021  
Cover art © Pavlína S. Morháčová a Michal Lašán  
Translation © Jarmila Horáková  
ISBN 978-80-8203-388-8

# Úvod

Chlapci a dívky si horlivě myjí uši a čistí nehty. Do dřevěných protáhlých penálů si ukládají gumy na gumování, ořezané tužky, násadky a špičky. Znovu si před zrcadlem zkouší aktovky, v nichž budou nosit učebnice.

Je poslední srpnový den roku 1939, zítra začíná nový školní rok.

Jeden z hrdinů této knížky vzpomínal: „Zavřu oči a zase stojím v kuchyni. Mám na sobě tmavě modré kalhoty, sako a přes něj límeček ve stylu Słowackého. Najednou máma řekne: ‚Poslyš, něco se u nás děje, vysílají mimořádný projev prezidenta k válce.‘ Hned po něm někdo říká, že kvůli německému útoku se začátek školního roku odkládá na dobu po vítězném skončení války.“

Je to zneklidňující, filmová scéna. Škoda že se nemohla přihodit.

První září 1939 připadalo na pátek. Wojciech Świątosławski, ministr náboženství a veřejné osvěty, s předstihem nařídil, že školní rok začne v pondělí 4. září. Každý žák v druhé Polské republice měl ten den navštívit slavnostní mši svatou k zahájení nového školního roku a o den později v osm hodin přijít na vyučování.

Ale ještě koncem srpna *Kurier Warszawski* na sedmé stránce informoval čtenáře: „Ministerstvo náboženství a veřejné osvěty oznamuje, že zahájení školního roku (...) bude o několik dní odloženo a bude stanoveno zvláštní vyhláškou.“

Školní rok 1939/1940 už neměl začít nikdy. Vypukla válka. Přesto je v kolektivní paměti Poláků velmi zakořeněný

obraz dětí, kterým Hitler právě v ten den zkřížil plány. Existují desítky zaznamenaných vzpomínek a stovky článků, v nichž svědci potvrzují nemožné. Proč? Lžou? Zatajují pravdu? Nebo si vymýšlí a neuvědomují si, že to dělají? Mám právo jim to říct? Upozornit je o osmdesát let později, že se mýlí?

Tato univerzální pravda se týká každého z mých hrdinů i nás samotných: naše historie se mění pokaždé, když ji vyprávíme. Fakta jsou jen kostrou, na kterou navlékáme vlastní verzi událostí.

I o tom je tato kniha.

# Balada o Arthurovi

Začalo to ve vesnici Glabitsch, co by kamenem dohodil od vesnice Stutthof, na okraji Freie Stadt Danzig. Žil tam jistý pobožný evangelík, který se jmenoval Erich Pawlowski. Postavil si dům z červených cihel a vzal si za ženu Margarete Gertzovou, drobnou, ale zdravou ženu.

A Bůh je obdařil šestnácti dětmi.

První přišel na svět Erich, jenž dostal jméno po otci. Čeká ho smrt na bitevní lodi Scharnhorst.

Druhý se narodil Hans, který umře ve studeném Baltském moři.

Třetím synem byl Kurt. Bůh ho pošle s pancéřovou pěstí na rameni proti sovětským tankům.

V roce 1930 se narodil Arthur, čtvrtý bratr. Osud mu předurčil dlouhý život mezi cizími.

Další děti se rodily ještě patnáct let po Arthurovi: Otto, Marga, Willy, Bruno, Erika, Gerda, Erwin, Albert. A ještě čtyři další, jejichž jména si dneska už nikdo nepamatuje.

Erich Pawlowski neměl vlastní půdu, takže nemohl být rolníkem, ani svou loď – rybářem také nebyl. Pracoval u místního bohatého sedláka, který ho měl v úctě, protože dokázal jako nikdo jiný udělat z mléka smetanu, máslo a sýry.

Erich měl neurotickou povahu a byl cholerický. Přestože tvrdý alkohol nepil, bil pěstí do stolu, když na něm nebyl včas oběd, křičel, když se mu děti motaly pod nohama. Arthur tehdy také křičel – strachy.

Jednou k Pawlowským přijeli úředníci a odvezli si pět nejstarších synů s sebou. Zavřeli je ve velkých domech, kde

už byly jiné děti, a nechali je vypít otrávený nápoj, po kterém ti mladší z odvezených bratří zapomněli na rodiče i na sebe navzájem. A těm starším to všechno bylo jedno.

### **Irychův syn**

Z doby před válkou mu zůstalo tvrdé „r“.

Má také potíže s polskými sykavkami: vyslovit „šest set šedesát šest“ je pro něj pekelně těžké.

Písmeno „e“ na začátku jména „Erich“ vyslovuje jako „i“. Určitě proto mu po válce do polského občanského průkazu napsali, že je synem „Irycha“. Tehdy mu také odebrali „h“ ze jména a do příjmení mu doplnili čárku stoupající vzhůru po písmenu „l“.

Arthur Pawlowski je tak už sedmdesát let Arturem Pawłowským.

Říká: „Než otevřu pusy, lidi mě berou jako Poláka. Jakmile začnu mluvit, hned mi říkají: ‚Vy jste Němec.‘ ‚Gdaňšťan,‘ odpovídám jim.“

Podle druhé verze úředníci odeberou Pawlowským děti násilím, aby je převychovali na věrné nástroje nacistické ideologie.

Podle třetí byli Erich, Hans, Kurt, Arthur a Otto z GlaBITSche posláni do gdaňských dětských domovů, protože je rodiče zanedbávali.

Která z těch verzí je pravdivá? To se neví.

### **Druhá část balady**

Tříletý Arthur bydlel v sirotčinci v městě Danzig. Když se ptal vychovatelů na mámu a tátu, zlobili se na něj.

„Umřeli,“ říkali a krčili obočí. „Jsi sirotek!“ dodávali.

Moc času neuplynulo a chlapec uvěřil, že to je pravda.

Arthurovi se vytratili z paměti tři starší bratři, které úředníci odvezli do jiného sirotčince. Nepoznával ani Ottu, o rok mladšího brášku, přestože s ním bydlel v jednom domově. Byli si navzájem cizí.

Na Velikonoce jim v zahradě sirotčince zajiček schoval barevná vajíčka. Arthur je spolu s dalšími dětmi hledal schovaná v trávě. To bude jeho nejkrásnější vzpomínka na dětství.

O rok později, když byly chlapci čtyři roky, přešel pěšky Danzig a Langfuhr až do čtvrti Oliva. Šly s ním jiné děti, ti starší je drželi za ruce. Kdo už neměl sílu, protože cesta byla dlouhá, nasedl na dřevěný vozík, který ti silnější táhli za oj. Nakonec dorazili do Kinder- und Waisenhaus, jenž se od té doby stal jejich domovem.

To si Arthur zapamatoval, ačkoliv jinak mu toho moc neutkvělo.

Už mezi nimi nebyl Otto, Arthurův mladší bratr – sirotka si k sobě vzali bezdětní manželé z vesnice Steegen.

## Kinder- und Waisenhaus

Dvě budovy byly postavené na mírném pahorku mezi lesy, na Pelonkerweg 122 v Olivě, v první polovině 17. století.

O sto padesát let později tu bydlel s rodiči malý Arthur Schopenhauer. Za okny se tehdy rozkládal „jeden z nejúplněnějších a nejnádhernejších pohledů“ na záliv – poznamená si ve vzpomínkách filozofova matka.<sup>1</sup>

Po půl století se panství přeměnilo na lázeňský dům, kde se léčí vodou a švédskou gymnastikou (pobyt v útulných pokojích stojí sedm tolarů týdně).

V šedesátých letech 19. století koupí panství město Gdaňsk a v budovách zřídí evangelický Dětský dům se školou a dílnami na výuku řemesel. Bydlí tu kolem stovky



chovanců, a to jak dívky (nosí stejné červené šaty), tak i chlapci (světle modré uniformy). K sirotčinci patří rybníky, několik desítek akrů orné půdy, hospodářství a štěrkovna.

V roce 1919 polský časopis *Gazeta Gdańska* popisuje nečekanou úřední inspekci na Pelonkerweg 122: „Co tam inspektoři našli? Bledé, trpící děti si stěžují, že dostávají mizerné jídlo. (...) A co dávají vychovatelé dětem k jídlu? Dvakrát týdně tuřín bez brambor, sušenou zeleninu nebo zelí s brambory nebo bez nich a jednou týdně husté kroupy (...) Oblečení sirotků je černé, tenké a částečně rozedrané. Děti jsou umouněné, protože nemají mýdlo, jako kapesník jim slouží rukáv nebo zástěrka (...). Chlapecká ložnice je nesmírně špinavá a pokoj vychovatelky vypadá jako hotový chlív pro prasata.“<sup>2</sup>

Čtyřletý sirotek úředně zapsaný pod jménem Arthur Pawlowski se stane chovancem Kinder- und Waisenhaus v Olivě o patnáct let později. Žádné chlapcovy dokumenty válku nepřečkají, takže můžeme jen odhadovat, že je rok 1934 nebo 1935. Dívky tu už nejsou, národní socialismus nařizuje výchovným institucím rozdělení dětí podle pohlaví.

Už rok tu jsou Arthurovi starší bratři, ale on o tom neví.

Nejmladší děti ze sirotčince bydlí na půdě – spí na železných postelích postavených blízko sebe. Jak rostou, stěhují se do nižších pater.

V roce 1939 se devítiletý Arthur nachází někde mezi přízemím a druhým patrem.

## **Jak vychovat nového Němce**

Adolf Hitler chce novou pedagogiku. Myslí si, že německá mládež byla do té doby vychovávána příliš liberálně: v duchu mezinárodního socialismu, pacifismu a demokracie, ale zato s nedostatečným důrazem na národní myšlenku.<sup>3</sup> To se musí změnit. Ve své knize *Mein Kampf*, která je nacistickou

biblií, Führer zdůrazňuje: „Ve fyzické slabosti často spočívá zdroj osobní zbabělosti.“<sup>4</sup>

Johanna Haarerová, autorka knihy *Německá matka a její první dítě*, vydané v roce 1934, poučuje ženy, že rodí děti pro rodinu, národ a rasu. Kojenec se má přizpůsobit platným pravidlům, a ne naopak. Kojení a přebalování – pětkrát denně, koupel – jednou denně. Když si dítě cucá pěstičky, musí se mu přivázat ruce. Pláče? Ignorovat. Snaží se tak získat moc nad matkou. (Příručka Haarerové s trochu pozměněným obsahem bude v Německu vydávána ještě řadu let po válce).

O dva roky později vznikne v Říši Lebensborn – organizace, která se má starat o rasově čisté potomstvo, podporovat německé matky a pomáhat jim donosit dítě.

Ernst Kriek, hlavní pedagog Hitlerova Německa, soudí, že nejdůležitějším cílem výchovy je vytvořit „pomocí vhodných didaktických metod národněsocialistického člověka“.<sup>5</sup> Němec budoucnosti má být podřízený vůdci a poslouchat ho. Na první místo staví Kriek sport a tělesnou výchovu, které připravují chlapce na vojenskou službu a dívky na mateřství.

Studium má být omezeno jen na to nejdůležitější a vyhýbat se zahlcení podrobnostmi. Je nutné přidat humanitní vědy, protože ty německá duše potřebuje víc. Během prvních čtyř let základní školy si děti mají oblíbit zpěv písní národněsocialistického hnutí o pochodování, putování, vojácích a vlasti. Písně se mají zapsat hluboko do duše a vyvolávat „samovolnou chuť po častém zpívání“.<sup>6</sup> Učitelé si povinně doplní vzdělání o národní socialismus, o poznatky na téma rasy a dědičnosti, pravěku a německého folklóru.

V roce 1936 jsou v Německu zrušeny všechny organizace pro mládež. Zůstane jen Hitlerjugend, mládežnická organizace NSDAP, založená už roku 1922. Skládá se ze čtyř skupin – dvou pro chlapce: Deutsches Jungvolk (do čtrnácti let) a Hitlerjugend (do plnoletosti) a dvě odpovídající pro dívky: Jungmädelbund a Bund Deutscher Mädel.<sup>7</sup> Vybraní

výjimeční členové organizací jsou posláni do řádových škol, kde z nich budou vychovávat budoucí vůdce.

Výchova nového Němce má skončit poté, co absolvuje povinnou vojenskou službu. Zformovaný člověk obdrží občanský průkaz a lékařské potvrzení, které mu – pod podmínkou, že bude zdrav – udělí právo uzavřít manželství.

\* \* \*

Artur Pawłowski pochybuje: „Nejsem si jistý, jestli se v sirotčinci zcela přesně řídili Hitlerovými pokyny. Nezdá se mi, že by u nás v domově fungoval Jungvolk. Copak bych mohl zapomenout na uniformy, leistungsbuchy (průkazy členů organizace), pochody, zpěv, zkoušky, kterým byli kluci podrobováni? Určitě tam nebyl Hitlerjugend, protože chovanci opouštěli náš domov ve čtrnácti letech.“

### **Třetí část balady**

Dne 18. září 1939 se po sirotčinci roznesla novinka, že zítra do Danzigu přijede sám Adolf Hitler. Na den jeho návštěvy byl ve městě vyhlášen svátek. Nařídili, aby vyzváněly zvony, a všichni obyvatelé museli čekat s květinami v ruce podél trasy jeho cesty už od tří hodin odpoledne.

Arthurovi a ostatním dětem vychovatelé přikázali, aby si večer obzvláště pořádně umyli uši, krk a nohy pro případ, kdyby si Führer přál zastavit auto a osobně se na ně podívat.

Další den se dvě stě stejně oblečených sirotek v nakrémaných botách a bílých ponožkách postavilo podél Adolf-Hitler-Straße. Na místo pochodovali s písní na rtech.

Arthura bolely nohy, měl hlad a žízeň, protože bylo horko, a od nacvičování pokřiku měl sucho v krku. Trochu se nudil. Mokrát si už přečetl nápis na transparentu pověšeném nad

ulicí mezi lampami: „Oliva dankt dem Führer!“ (Oliva děkuje Führerovi) a počítal červené vlajky s černým hákovým křížem vyvěšené z okolních oken. Obdivoval ženy, jež sypaly z velkých košů na silnici květy, které tvořily pestrobarevné koberce, ale Hitler pořád nejel. Nakonec se v půl páté zvedlo ze strany od Zoppotu šumění. Muži začali křičet, ženy vzlykat, každý natahoval pravou ruku před sebe, jako by se chtěl dotknout Führerova kabátu.

Arthur byl drobný kluk, takže stál v první řadě, a mohl by přísahat, že Hitlerův zrak spočinul na zlomek vteřiny na něm, na jeho vydrhnutém krku, když ho vládce světa míjel v otevřeném autě.

## Scény ze života chovance Pawlowského

### I

Dcera Gustava Froeseho, ředitele sirotčince, chová v zahradě králíky. Každý den jim nosí slupky od brambor, mrkve, listy salátu. Když se nikdo nedívá, chovanec Pawlowski vyjídá z králíkárně zbytky zeleniny.

\* \* \*

Mléčná polévka je vodnatá. Chleba je jen kousek. Máslo bývá málokdy. Maso – jen o svátcích.

Po škole sirotci pracují v hospodářství dětského domova. Mladší plejí a okopávají zeleninu, starší obstarávají dobytek. Při práci na poli chovanec Pawlowski krade a jí syrovou řepu a vytrhává žlutá zrna z klasů kukuřice.

Na Pelonkerweg 122 mají všichni hlad.